

DREPT INTERNAȚIONAL

CZU 341.22:341.24

ASPECTE DEFINITORII ALE DENUMIRII TRATATELOR ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL CONTEMPORAN

Mihai POALELUNGI,
Universitatea Heidelberg

REZUMAT

Obiectul de cercetare al prezentului demers științific îl constituie denumirea tratatelor internaționale. Conținutul incomplet al dispozițiilor articolului 2 al Convenției de la Viena cu privire la dreptul tratatelor internaționale, dar și varietatea denumirilor la care apelează participanții la procesul de încheiere a unui tratat internațional în vederea desemnării unui acord internațional stârnește confuzii în rândul specialiștilor în domeniul dreptului internațional public. În acest sens, după prezentarea unei liste de denumiri cu explicațiile aferente, ne vom expune asupra importanței și naturii juridice a denumirilor tratatelor internaționale.

Cuvinte-cheie: *tratat internațional, drept internațional public, denumire, convenție, acord, protocol, forma tratatului, pact, constituție, cartă.*

Tratatele internaționale, din momentul apariției primelor state în antichitate, au constituit instrumentul de bază în vederea realizării cooperării internaționale. Forma tratatelor, conținutul, efectele lor au evoluat de-a lungul timpului. Încă începând cu perioada medievală, doctrinarii și practicienii în domeniul dreptului internațional au studiat și s-au pronunțat asupra chestiunilor legate de validitatea tratatelor internaționale. Totuși, abia după adoptarea, ulterior intrarea în vigoare, a Convenției de la Viena cu privire la dreptul tratatelor, în 1969, când a fost codificată materia dreptului tratatelor încheiate între state, au fost identificate, analizate și consacrate instituții, definiții, reguli de încheiere a tratatelor internaționale. Mult timp, fiind conștienți de succesul realizat urmare a procesului de codificare a dreptului tratatelor, juriștii, comunitatea științifică nu au pus la îndoială cele scrise în Convenția din 1969. Astăzi, însă, evenimentele ce au loc în viața internațională

INTRODUCTORY CONCEPTS OF THE NAME OF INTERNATIONAL TREATIES IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL LAW

SUMMARY

The object of this research is the scientific approach to the name of international treaties. The incomplete content of the provisions of Article 2 of the Vienna Convention on the law of international treaties, and the variety of names used by participants in the process of concluding an international treaty to designate an international agreement raises confusion among specialists in the field of international public law. Due to importance of this topic, we will present a list of terms with their definition and explanations. We will focus on the importance of the legal nature of this terms in the international treaties.

Key-words: *international treaty, international public law, name, convention, agreement, protocol, form of treaty, covenant, constitution, charter.*

impun necesitatea revizuirii conceptelor consacrate de drept internațional public prin prisma noilor realizări doctrinare, codificărilor relevante. În contextul prezentei cercetări, estimăm că e util să ne expunem asupra denumirii tratatelor internaționale – un subiect interesant, actual și confuz, tradițional neglijat de autorii manualelor de drept internațional public.

Tratatul internațional, ca instrument al relațiilor între state, se concretizează în practică printr-o foarte mare diversitate de forme, fiecare cu denumirea sa specifică. În literatura juridică se consideră că ar exista 38 de asemenea denumiri. Cele mai uzitate dintre ele sunt: tratatul, convenția, acordul, pactul, carta, statutul, constituția, protocolul, actul, declarația, aranjamentul, compromisul, *modus vivendi*, schimbul de note, schimbul de scrisori, *gentlemen's agreement*, concordatul și cartelul [6, p.148].

Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor [5], în articolul 2, definește tratatul ca *un acord internațional încheiat în scris între state și guvernat de dreptul internațional, fie că este consemnat într-un instrument unic, fie în două sau mai multe instrumente conexe și oricare ar fi denumirea sa particulară.*

Definind termenul „tratat” ca orice acord internațional, indiferent de denumirea sa particulară, Convenția confirmă existența unei pluralități de denumiri echivalente. Toți acești termeni au aceeași semnificație juridică în dreptul internațional (nu neapărat în dreptul constituțional); practica relevă că cuvintele „tratat”, „convenție”, „acord” sunt intersanjabile și deseori se utilizează ca termeni generici [16, p. 120-121].

Denumirea tratatului internațional poate avea importanță politică. Într-un caz, ea subliniază importanța pe care părțile o recunosc actului respectiv, în alte cazuri – o limitează. De exemplu, denumirea „tratat” indică asupra intenției părților să tindă la cel mai înalt nivel de cooperare, iar denumirea „protocol” indică asupra limitării cooperării la anumite chestiuni. În practică nu există reguli stricte privind denumirea tratatelor internaționale. Acte asemănătoare, după formă și conținut în anumite cazuri, sunt denumite tratate, în alte cazuri – pacte, acorduri, protocele. Utilizarea anumitor denumiri este dictată, în special, de practica regională. Juriștii care au analizat denumirile tratatelor internaționale constată că terminologia utilizată pentru denumirea tratatelor este confuză, deseori contradictorie, neștiințifică și în schimbare continuă [19, p.125].

Urmare a unei analize superficiale a conținutului art. 2 al Convenției de la Viena citat *supra* se impune ideea că denumirea tratatului internațional nu constituie un element esențial întru determinarea naturii sale juridice.

Dreptul internațional nu cuprinde norme obligatorii privind întrebuintarea uneia sau alteia din denumiri, dar practica internațională a consacrat unele principii de elaborare a acestora și domeniile în care, de regulă, se folosesc [6, p.148]. Statele pot recurge la acea denumire care reflectă mai bine semnificația documentului care urmează să fie încheiat [10, p.221]. Denumirile specifice sunt alese în mod întâmplător de către participanții la procesul de încheiere a tratatului internațional. Totodată, trebuie de manifestat o prudență maximă atunci când urmează a fi stabilit statutul unui instrument ce rezultă exclusiv din denumirea sa. Prevederile acordului, circumstanțele particulare în care acesta a fost încheiat, precum și intenția părților pot respinge sugestiile *prima facie* care rezultă din denumirea tratatului [13, p.30].

În cele ce urmează, vom analiza succint denumirile tratatelor internaționale întâlnite cel mai frecvent în practica statelor.

Tratatul constituie denumirea generică pentru înțelegerile prin care sunt stabilite drepturi și obligații între părțile semnatare, de obicei în domenii generale, importante ale relațiilor internaționale [6, p.148-149]. De regulă, tratatele se încheie în domeniul politic (tratate de pace, de prietenie, de bună vecinătate, neagresiune, de arbitraj și conciliere), domeniul economic (tratate de comerț și navigație) [10, p.221]. Spre deosebire de celelalte forme, tratatele se încheie folosind o procedură mai complicată și mai solemnă, de regulă –

în numele șefului statului. Intrarea în vigoare a acestora are loc întotdeauna după ratificarea lor [6, p.149].

Exemple: Tratatul privind neproliferarea armelor nucleare, 1968; Tratatul asupra Antarcticii, 1959; Tratatul cu privire la principiile care guvernează activitatea statelor în explorarea și folosirea spațiului extraatmosferic, inclusiv Luna și celelalte corpuri cerești, 1967 etc.

Convenția (lat. *conventio* – acord) este atât un termen generic, precum și un termen pentru desemnarea unor acorduri speciale. În sens generic, prin convenții este desemnat dreptul convențional, spre deosebire de dreptul cutumiar. În această ordine de idei, articolul 38 al Statutului Curții Internaționale de Justiție, stabilind lista izvoarelor de drept pe care le va aplica Curtea în vederea soluționării diferendelor care îi sunt supuse, indică convențiile internaționale fie generale, fie speciale, care stabilesc reguli recunoscute în mod expres de către statele în litigiu [12].

În sens restrâns, convenția este o înțelegere încheiată între state, prin care sunt reglementate probleme privind relațiile dintr-un anumit domeniu. Are un caracter mai specializat decât tratatul și de aceea domeniile de reglementare sunt mai variate, iar angajamentele asumate sunt de un nivel mai scăzut decât cele din tratate. Ratificarea lor, de asemenea, este necesară [6, p.149]. Astăzi, termenul „convenție” a devenit un termen standard pentru a desemna instrumentele adoptate sub egida organizațiilor internaționale [17, p.5].

Exemple: Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, 1950; convențiile de la Geneva (I-IV) privind protecția victimelor conflictelor armate, 1949 etc.

Acordul este o înțelegere internațională semnată în numele sau din împuternicirea guvernului și care, de obicei, nu trebuie să fie ratificată. Prin acord se reglementează probleme concrete ale relațiilor dintre state, îmbrățișând o sferă foarte largă de aspecte [6, p.149]. Acordul are semnificație generală și adesea – un pronunțat caracter tehnic [11, p.178]. Autoarea D. Popescu consideră că prin acord poate fi desemnată o înțelegere intervenită mai ales în domeniile economic, comercial, financiar, cultural [9, p.174]. *Acordul comercial* – reglementează schimburile comerciale între state; *Acordul de credit* – reglementează condițiile în care este oferit și în care se restituie creditul; *Acordul de plăți* – reglementează modul de efectuare a plăților între state; *Acordul economic* – este o înțelegere cu privire la acordarea de ajutor tehnic ori pentru efectuarea de schimb de experiență în toate domeniile economiei. Alte categorii de acorduri sunt cele culturale, de frontieră, de transporturi etc. Tot prin acord se pot constitui înțelegeri regionale. Există țări care au stabilit prin acorduri unele forme de colaborare multilaterală.

Exemple: Acordul general pentru tarife vamale și comerț, 1947; Acordul internațional al cafelei, 2000 etc.

Pactul denumește o categorie de tratate internaționale, bi sau multilaterale, cu un caracter deosebit

de solemn, privind unele relații politice dintre state [6, p.150].

Exemple: Pactul internațional privind drepturile civile și politice, 1966; Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale, 1966; Pactul Briand-Kellog, 1928; Pactul Ligii Națiunilor, 1919 etc.

Carta este un tratat ce cuprinde domenii fundamentale ale colaborării statelor [11, p.178], dar, în special, constituie un tratat prin care se înființează o organizație internațională importantă desemnându-i-se și competența, și modul de funcționare [6, p.150].

Exemple: Carta Organizației Națiunilor Unite, 1945; Carta africană a drepturilor omului și popoarelor, 1981 etc.

Statutul este un tratat prin care se stabilesc structura, competența și modul de funcționare al unui organism internațional. La fel, prin statut se stabilește un regim internațional [10, p.222].

Exemple: Statutul Consiliului Europei, 1949; Statutul Curții Internaționale de Justiție a ONU, 1945; Statutul de la Geneva privind regimul internațional al porturilor maritime, 1923 etc.

Constituția este, de regulă, tot o înțelegere internațională care constituie actul fundamental al organizării unor organizații internaționale [6, p.150]. În special, constituțiile stau la baza creării organizației internaționale specializate precum sunt actele de constituire a instituțiilor specializate ale ONU în domeniul alimentării, agriculturii, științei, educației, culturii, sănătății [19, p.135].

Exemple: Constituția Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură, 1945; Constituția Organizației Internaționale a Muncii, 1986 etc.

Protocolul este o formă foarte utilizată în practica internațională. De regulă, protocolul indică documente accesorii la un tratat în scopul completării, modificării sau prelungirii acestuia [7, p.263], cum sunt protocoalele adiționale la convențiile de la Geneva din 1949, protocoalele la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 1950. Prin protocolul facultativ se înțelege un act ce conține dispoziții suplimentare. De obicei, el este adoptat în aceeași zi cu tratatul internațional, dar are caracter independent și necesită ratificare separată. Asemenea protocoale permit participanților doritori să-și asume obligații suplimentare, pe care, însă, nu le doresc ceilalți participanți la tratat, cum a fost, de exemplu, adoptarea Protocolului facultativ la Pactul internațional privind drepturile civile și politice, 1966 [19, p.135].

Prin protocol se poate încheia, însă, și o înțelegere de sine stătătoare între state. De exemplu, Protocolul de la Geneva care interzice folosirea în război a armelor chimice, toxice și bacteriologice, 1925.

În practica unor conferințe internaționale și a organizațiilor internaționale se dă denumirea de protocol proceselor verbale privind dezbaterile conferinței, dacă ele sunt semnate de participanții la conferință [6, p.150], precum și proceselor verbale privind constata-

rea schimbului sau depunerii instrumentelor de ratificare [10, p.222].

Actul, cu denumirea completă de *act adițional, act final, act general* etc., este cunoscut ca o formă a tratatului internațional. *Actul adițional* completează, modifică sau interpretează prevederile unui acord principal, încheiat anterior sau la aceeași dată. *Actul final* se adoptă la sfârșitul unei conferințe internaționale și uneori cuprinde toate angajamentele asumate de statele participante (Actul final al Conferinței Națiunilor Unite pentru Comerț și Dezvoltare, Geneva, 1964) [6, p.150-151]. Cel mai des, *actul final* nu este un document juridic, el poate să includă uneori, în anexă, textul unui tratat adoptat de conferința respectivă [10, p. 222]. *Actul general* denumește un tratat internațional multilateral, care reunește diferite dispoziții convenționale adoptate la o conferință internațională sau stabilește un anumit regim juridic (Actul general al Conferinței de la Berlin privitor la problemele coloniale, 1885; Actul general al Conferinței de la Bruxelles referitor la interzicerea comerțului cu sclavi, 1890 etc.). Actuala practică internațională folosește mai puțin această categorie de tratate [6, p.150-151].

Schimbul de note și schimbul de scrisori între factori de răspundere, îndeosebi între reprezentanții diplomați, pot constitui angajamente internaționale reciproce [6, p.151]. Termenul „schimbul de scrisori” indică, contrar pactelor, asupra caracterului mai puțin formal al tratatului [13, p.30]. Schimbul de note se folosește în cele mai diferite domenii pentru reglementarea mai rapidă a raporturilor între state, de exemplu - Acordul conex, încheiat prin schimbul de scrisori, la Acordul politic „de bază” cu Ucraina din 1997 [10, p.222]. Autorii A. Năstase și B. Aurescu consideră că schimbul de note sau de scrisori este un tratat în formă simplificată încheiat prin note verbale sau scrisori cu conținut identic [8, p.243].

Schimbul de note sau de scrisori diplomatice este forma cea mai simplă pentru a încheia un tratat. Termenul indică exact asupra conținutului procedurii utilizat pentru a concretiza acest gen de acord. În general, el reglementează, luat aparte sau în anexă la un alt instrument, probleme de importanță redusă. Preambulul și clauzele finale sunt reduse la cele mai simple expresii. Prima comunicare constituie propunerea și indică drepturile și obligațiile asupra cărora părțile contractante au convenit în prealabil, inclusiv modalitățile intrării în vigoare și de denunțare. Al doilea, care preia, în principiu, în întregime și între ghilimelele textului primei scrisori într-o evita orice neînțelegere, conține răspunsul, limitându-se la exprimarea consimțământului și la salutările oficiale. Acordul poate intra în vigoare, în lipsa unei dispoziții contrare, din data celei de-a doua comunicări ori cel mai frecvent din data recepționării scrisorii sau notei de răspuns. El este, de obicei, încheiat într-o singură limbă convenită în prealabil. Deplinele puteri nu sunt, în principiu, necesare, cel puțin pentru schimbul de note [17, p.5].

Avenantul este acordul prin care se modifică instrumente anterioare, având un caracter, de regulă, comercial [11, p.179].

Exemplu: Avenantul la Acordul de cooperare între Comunitatea Europeană a Energiei Atomice (EURATOM) și Statele Unite ale Americii privind utilizarea pașnică a energiei atomice, 1960.

Gentlemen's agreement este un acord despre a cărui natură juridică și efecte există controverse în literatura juridică. În opinia unor autori, această expresie este folosită, de regulă, pentru promisiunile orale făcute în cadrul discuțiilor diplomatice. Uneori este și notată sub formă de schimburi de note sau schimburi de scrisori [1, p.20]. Alți autori consideră că *gentlemen's agreement* este un tratat încheiat, de obicei, de șefii de state sau alte persoane de mare autoritate, în formă necrisă. Adesea a fost folosit între monarhii feudali și se practică și astăzi, de exemplu - înțelegerea între Napoleon și Alexandru I, înțelegerea între marile puteri privind repartizarea locurilor de membri nepermanenți în Consiliul de Securitate după criteriul geografic sau cea privind neallegerea ca președinte al Adunării Generale a ONU a unui reprezentant al celor 5 membri permanenți ai Consiliului de Securitate [6, p.151].

Concordatul este un acord special încheiat între autoritățile statale și Papa de la Roma, care determină statutul bisericii catolice în respectivul stat și atitudinea față de ea a autorităților statale [18, p.128]. Autorul elvețian C. Schenker consideră că concordatul nu este un tratat internațional [17, p.6].

Aranjamentul se folosește, în special, în domeniul schimburilor comerciale [6, p.151]. Aranjamentul reglementează, în principiu, chestiuni cu caracter secundar sau provizoriu. El poate fixa modalități de realizare a unui tratat cadru [17, p. 6].

Exemple: Aranjamentul de la Madrid privind înregistrarea internațională a mărcilor, 1967; Aranjamentul de la Haga privind depozitul internațional de desene și modele industriale, 1960 etc.

Modus vivendi (lat. – modalitate de a trăi). Este un acord consensual și pragmatic încheiat între state, de cele mai dese ori cu caracter temporar, care reglementează, fără a afecta fondul, o dificultate determinată ce ar putea interveni între ele. Poate avea formă expresă sau tacită. Este tacit atunci când ambele părți adoptă ele însele o practică care, deși nu este formalizată într-un text, nu relevă o obiecție din partea niciunui stat [15, p.407]. Modus vivendi este încheiat, de obicei, cu intenția de a-l înlocui ulterior printr-un tratat sau printr-un acord pe o durată mai îndelungată [10, p.222]. De exemplu, modus vivendi stabilit la 14 septembrie 1946 între Franța și Vietnam, ca urmare a eșecului negocierilor purtate în cadrul conferinței de la Fontainebleau. Deși ambele delegații n-au reușit să ajungă la un acord privind relațiile Vietnamului, care își dorea independența și reunificarea cu Uniunea franceză, ele au izbutit să găsească cel puțin o soluție pentru chestiuni secundare, care a fost calificată drept *modus vivendi* [15, p.407].

Declarația este denumirea actului internațional ce stărnește cele mai aprigi polemici în rândul doctrinarilor. Astfel, în opinia unor juriști, denumirea „declarație” poate indica asupra lipsei efectelor juridice obligatorii [13, p.30], totodată alți savanți consideră declarația ca fiind actul internațional multilateral prin care părțile își fixează punctul de vedere sau modul lor de acțiune, ce urmează a deveni reguli de conduită în probleme de ordin politic, economic, juridic etc. De obicei, cuprinde principiile generale după care statele înțeleg să se conducă în relațiile internaționale. De exemplu, Declarația de la Postdam din august 1945 a celor patru mari puteri, Declarația cu privire la neutralitatea Laosului, 1962 [6, p.151]. Declarația nu trebuie confundată cu *declarația unilaterală*, care poate constitui un mijloc de asumare de obligații internaționale, dar nu este tratat [10, p.222]. Totodată, declarațiile unilaterale, dacă sunt urmate de declarații de acceptare din partea altor state, constituie o formă de angajament internațional cu efecte juridice.

Declarația de reciprocitate desemnează uneori un schimb de scrisori sau de note în care o parte condiționează acordarea anumitor drepturi sau avantaje de recunoașterea a acelorași drepturi și avantaje de către altă parte [17, p.6].

Rezumând, cu referire la ultimele trei denumiri ale tratatelor internaționale, denumirile *declarație*, *angajament* și *modus vivendi* pot fi referite atât la acordurile formale, precum și la cele neformale. Este adevărat că anumite tipuri de instrumente sunt utilizate mai frecvent în anumite scopuri decât altele; la fel este adevărat că anumite denumiri sunt mai frecvent atașate anumitor tipuri de acorduri decât altele. Dar nu există o utilizare exclusivă sau sistematică a denumirilor pentru anumite tipuri de angajamente [14]. Suplimentar, printre alte denumiri ale tratatelor internaționale care pot fi întâlnite în practica internațională se regăsesc: comunicate comune, înțelegeri, memorandumuri de înțelegere [8, p.243], articole adiționale, agreementul, răspunsul la scrisori etc. [11, p.179].

Cu referire la denumirea tratatelor internaționale, Curtea Internațională de Justiție a avut ocazia să se pronunțe în repetate rânduri. În hotărârea pe *cauza Delimitarea maritimă și problemele teritoriale dintre Qatar și Bahrain*, Curtea Internațională de Justiție a observat, în primul rând, că un acord internațional poate avea forme variate și se poate prezenta sub denumiri diverse [2]. În *cauza Platoul continental în marea Egee*, Curtea a constatat, cu referire la un comunicat comun: „Nu există regulă de drept internațional care interzice ca un comunicat comun să constituie un acord internațional care să reglementeze deferirea spre soluționare a diferendului pe cale judiciară sau arbitrală”. Pentru a stabili dacă un asemenea acord a fost încheiat, Curtea trebuie să țină cont, în primul rând, de termenii utilizați și de circumstanțele în care comunicatul a fost elaborat [3]. În excepțiile preliminare pe *cauza Sud-Vestului african*, Curtea Internațională de Justiție a recunoscut că „terminologia nu este un ele-

ment determinant cu referire la natura unui acord sau a unui angajament internațional” [4].

Prin urmare, denumirea unui act internațional nu este decisivă pentru a-i determina natura. Esențială este chestiunea de a cunoaște dacă părțile doresc să-i confere un caracter juridic de constrângere. Dacă însă părțile nu doresc acest fapt, nu poate fi vorba de un tratat. Caracterul juridic al unui instrument internațional rezultă din textul actului și nu din denumirea lui. Totodată, au fost stabilite anumite practici și titlul unui tratat nu este întru totul arbitrar, el poate constitui un element de interpretare a intenției părților. În acest context, o ierarhie a denumirilor poate fi stabilită cu titlu indicativ, în ordine de descreștere prin prisma gradului de solemnitate a actelor. Astfel, *pactul, carta, constituția, statutul, actul sau declarația (comună)* presupun instrumente mai mult sau mai puțin solemne. *Protocolul, avenantul, amendamentul, regulamentul sau regulile* sunt denumiri utilizate pentru a desemna instrumente complementare sau de importanță secundară [17, p.6].

Anumite instrumente care nu au forță juridică obligatorie pot fi întitulate: *declarație, scrisoare de intenție, memorandum de înțelegere, modus vivendi*, iar actele mai specifice vor fi întitulate: *rezoluție, decizie, recomandare, act final, proces verbal, comunicat comun*. Pentru rațiuni de transparență și de securitate juridică, părțile nu ar trebui să utilizeze asemenea termeni întru a denumi un tratat autentic. Din contra, nu este suficient ca un act să poarte formal una din aceste denumiri pentru a nu avea forță juridică obligatorie. Suplimentar, este necesar ca textul să fie redactat în întregime în termeni care nu exprimă angajament juridic [17, p.6].

În rezultatul investigației științifice realizate, pot fi deduse **următoarele concluzii:**

- termenul „tratată” este unul generic care include toate tipurile de acorduri încheiate între subiecții dreptului internațional în formă scrisă;
- în lumina reglementărilor internaționale contemporane în materia dreptului tratatelor, nu există criterii stricte care indică domeniul de aplicare a fiecărei denumiri de tratat în parte. De fiecare dată subiecții care participă la procesul de încheiere a tratatului internațional vor decide ce denumire va purta viitorul tratat;
- denumirea tratatelor nu reflecta deosebiri în ceea ce privește natura lor juridică și, în consecință, nu are influență asupra forței juridice a respectivelor tratate.

În final, estimăm ca fiind absolut justificată poziția autorului rus I. Lukașuk în afirmația că denumirea tratatelor continuă să rămână mai degrabă o materie a diplomației, decât a dreptului internațional. Este necesar să fie ordonate lucrurile în această privință, ceea ce ar permite soluționarea multor probleme care apar în practica diplomatică și judiciară, legate de natura juridică a unui anumit act [19, p.130].

Referințe bibliografice:

1. Bacî C., Patrașcu A., Nan F. *Dreptul tratatelor. Noțiuni de teorie și practică*. București: Editura Ministerului Internelor și Reformei Administrative, 2008. 438 p.
2. Cauza *Delimitarea maritimă și problemele teritoriale dintre Qatar și Bahrain*. Hotărârea Curții Internaționale de Justiție din 01.07.1994. <http://www.icj-cij.org/files/case-related/87/087-19940701-JUD-01-00-FR.pdf> (vizitat 15.05.2018).
3. Cauza *Platoul continental în marea Egee*. Hotărârea Curții Internaționale de Justiție din 19.12.1978. <http://www.icj-cij.org/files/case-related/62/062-19781219-JUD-01-00-FR.pdf> (vizitat 15.05.2018).
4. Cauza *Sud-Vestului african*. Excepții preliminare. <http://www.icj-cij.org/files/case-related/46/9267.pdf> (vizitat 18.05.2018).
5. Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor, încheiată la Viena la 23 mai 1969, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului despre aderarea Republicii Moldova la convențiile internaționale, nr.1135 din la 04.08.1992. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1992, nr.008.
6. Crețu V. *Drept internațional public*. București: Editura Fundației „România de mâine”, 1999. 224 p.
7. Miga-Beșteliu R. *Drept internațional. Introducere în dreptul internațional public*. București: Editura ALL, 1998. 433 p.
8. Năstase A., Aurescu B. *Drept internațional public. Sinteze*. Ediția a 6-a, revăzută și adăugită. București: C.H. Beck, 2011. 415 p.
9. Popescu D. *Drept internațional public. Curs pentru învățământ la distanță și frecvență redusă*. București: Editura Universității Titu Maiorescu, 2005. 305 p.
10. Preda-Mătășaru A. *Tratat de drept internațional public*. București: Lumina Lex, 2002. 499 p.
11. Serbenko E. *Drept internațional public*. Volumul I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014. 328 p.
12. Statutul Curții Internaționale de Justiție, 1945. <https://jurisdictie.wordpress.com/2013/12/02/statutul-cur-tii-internationale-de-justitie-in-limba-romana/> (vizitat 20.05.2018).
13. Dörr O., Schmalenbach K. *Vienna Convention on the law of treaties. A commentary*. Berlin/Heidelberg: Springer, 2012. 1423 p.
14. Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries 1966. Text adopted by the International Law Commission. http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf (vizitat 20.05.2018).
15. Pancraccio J.-P. *Dictionnaire de la diplomatie*. Paris: DAL-LOZ, 2007. 684 p.
16. Quoc Dinh N., Daillier P., Pellet A. *Droit international public*. 8e édition. Paris: L.G.D.J., 1999. 1722 p.
17. Schenker C. *Guide de la pratique en matière des traites internationaux*. 3e édition. Berne, 2015. 60 p.
18. Клименко Б.М. *Словарь международного права*. Москва, 1986. 432 с.
19. Лукашук И.И. *Современное право международных договоров. Том I. Заключение международных договоров*. Москва: Волтерс Клувер, 2004. 672 с.

